Bjørg Ofstad, Olav Bjerkholt,
Kari Skrede, Aanund Hylland (red)

Rettferd og politikk

Festskrift til Hilde Bojer på 70-årsdagen

Emilia

Tore Linné Eriksen

A luta continua: sekstienere og sekstiåttere

Det store oppbruddet

I nyere norsk historie blir den såkalte «sekstiåttergenerasjonen» ofte tillagt stor betydning, som et slags symbol på både ungdomsopprør, kamp mot autoritære universiteter og allmenn radikalisering. En fellesnevner for mange av dem (eller oss) som var unge denne gang, var en ny innsikt i imperialismens vesen. Verden besto av noe mer enn den vestlige verden, og den kalde krigen var – i all sin gru og med alle sine atomvåpen – ikke den eneste konfliktlinja. USAs krig mot folkene i Indokina var en vekker, også fordi den viste at det gode Norge under ledelse av en sympatisk bonde fra Flå, var allierte med USAs krigsforbrytere. Vi merket oss også at det i vårt eget land var mange som mente at demokratiet kunne utbres ved å forgifte rismarker og bombe fattige småbønder med napalm, uten at de i ettertid er avkrevd selvkritikk og moralsk avbikt. Sammen med Portugals krigføring i Afrika og oberstkuppet i Hellas førte dette til en helt ny NATO-debatt. Da kampanjen Norge ut av NATO ble startet, het det i det første oppropet: «USA er den dominerende makt i NATO, og denne stormakts krigerske konflikter i Vietnam og andre steder i verden kan føre til at Norge som NATO-land blir trukket inn. …NATO er de rike lands militærallianse, og NATO-våpen brukes mot de fattige nasjoner i nord-sør-konflikten».

Det er heller ingen tvil om at det maoistiske Kina og kulturrevolusjonen inspirerte mange. Langt flere enn framtidige AKP-ere lot seg begeistre over en utviklingsmodell som skilte seg ut fra massefattigdom i India og en tilstivnet sovjetkommunisme, og lite visste vi (eller ville vi vite) om «det store sprangets» tragedie. Selv om det nok var dem på venstresida som viste forståelse for Israel eller hadde vært på kibbutz, var 1967-krigen et bidrag til gryende solidaritet med det palestinske folket. Det kubanske folkets kamp

for å overleve sanksjoner og direkte invasjonsforsøk kalte på vår beundring og solidaritet. Che Guevara var den gang noe annet enn et kommersielt ikon eller en filmhelt, men et håp for store befolkningsgrupper i Latin- Amerika.

Utviklingsland, råvarepriser og frigjøringsbevegelser i Afrika var nye temaer som til og med nådde NRK, og vi gikk rundt i sitrende spenning i påvente av resultatet av den andre konferansen i FNs organisasjon for handel og utvikling (UNCTAD II) i New Delhi. På det første toppmøtet i Genève fire år tidligere hadde Kubas handels- og industriminister, den ovennevnte Che Guevara, omtalt frihandel som revens frihet i en hønsegård. Det moralske kravet om å dele godene stod sterkt, men det betydde ikke noen ukritisk begeistring for norsk utviklingshjelp. Noen år før var fredskorps den store slageren blant idealistisk ungdom, nå mente mange av oss det ikke var mer radikalt enn speiderbevegelsen. Da Operasjon Dagsverk gikk til Peru, lanserte vi forslag om en alternativ støtte til Hugo Blancos (trotskistiske) bondegerilja i samme land. En slik innsikt i hvordan verdenssamfunnet (det vi i dag kaller den globale kapitalismen) i virkeligheten så ut, førte til et radikalt oppbrudd for ungdomsgrupper langt utenfor Studentersamfundet og velskolerte sosialister med akademiske foreldre og besteforeldre. Jeg husker med særlig glede den nye debatten i kristne kretser, der mange mente at vår tids etiske utfordringer handlet om langt mer enn seksualetikk. Anti-imperialisme og antimilitarisme var også gode grunner for anstendige venstrefolk og senterpartister til å velge mer radikale løsninger, dvs. at de fulgte naturens egen modning fra grønt til rødt.[46] Det var med på å gi styrke til den breie alliansen som noen få seinere kjempet mot «rikmannssklubben EU», slik at 1972 ble det egentlige norske 1968.

Denne oppvåkningen er ikke mimrende diktning, men kan la seg dokumentere gjennom et raskt blikk på boktitler som vi kastet oss over. Selvsagt leste vi Marx, Marcuse og Mandel, og noen satt med tysk ordbok for å tilegne seg Frankfurterskolen og Rudi Dutschke. Men på leseplanen stod også et broket selskap fra den tredje verden; Mao, Castro, Ho Chi Minh, Nyerere, Mandela og

46 Som sosialistisk formannskandidat i Studentersamfundet våren 1968 var det min organisatoriske plikt å kurtisere lederen av Senterpartiets Studentlag, Karin Beate Theodorsen, som seinere ble en ledende SV-er og i dag er leder av LOs internasjonale kontor.

Gandhi. Og aller mest siterte vi Franz Fanon og *Jordens fordømte*, som hadde et forord av en annen av vår tids helter, Jean-Paul Sartre. I andre paxbøker lærte vi oss også noe annet om USA enn det som stod i skolebøkene. Her var ikke minst Stokely Carmichael en viktig veiviser. Gjennom bøkene og de nye perspektivene lærte vi mange av årets nyord på norsk: strukturell vold, proteinimperialisme, repressiv toleranse, militært-industrielt kompleks, prahavår og ideologifabrikk, slik vi lærte oss nye stedsnavn, som My Lai.

I ettertid er det noen av de grånende veteranene som ser tilbake på 1968 med glede, mens andre ønsker å framstille begivenhetene som roten til alt ondt: kjernefamiliens oppløsning, barnehager uten kristen formålsparagraf, Gerhardsen-epokens nedgang og slutten på den grenseløse beundring for USA. Det er altså ikke så lite å ta æren (eller ansvaret) for. I norsk sammenheng er det imidlertid naturlig å datere oppbruddet langt tidligere på 1960-tallet. Skal vi velge et år, er kanskje 1961 det beste. I studentverdenen hadde en gruppe sosialistiske ungdommer allerede blitt kastet ut av – eller forlatt – Arbeiderpartiet, og de færreste av dem trodde vel at Haakon Lie kom til å leve i et halvhundre år til (og bli unisont hyllet). Orientering var i ferd med å bite seg fast som ukeavis under Finn Gustavsens ledelse, og i mai 1961 så Sosialistisk Folkeparti dagens lys. De internasjonale protestene mot blokkpolitikk og atomopprustning slo også i vårt land ut i en revitalisert fredsbevegelse, påskemarsjer mot atomvåpen og Nato-motstand. I denne forstand er Hilde Bojer en tidstypisk representant for det vi kan kalle for generasjonen av «seksti-enere». Og som vi snart skal se, var det her viktige deler av det internasjonale solidaritetsarbeidet startet.

Afrika i våre hjerter

Selv om USA allerede hadde sine «rådgivere» i Vietnam, var det Latin-Amerika og Afrika som var i brennpunktet for solidaritetsarbeidet ved inngangen til 1960-tallet. Ikke minst gjaldt det støtte til det algirske folkets kamp mot vår franske Nato-allierte, og norske studenter på venstresida deltok på internasjonale solidaritetskonferanser. (Det gjorde inntrykk på et følsomt guttesinn på Kolbotn at sokneprestens sønn – Kjell Gjøstein Resi – ble observert på togperrongen med fez på hodet). Samtidig ble det sørafrikanske apartheidstyret for første gang fordømt over hele verden

etter Sharpeville-massakren 21. mars 1960, en dag som seinere har vært den internasjonale kampdagen mot rasisme. I Norge erklærte LO en sørgedag, og Misjonshøgskolen i Stavanger flagget på halv stang. Fordømmelsen hadde riktignok sine forbehold, slik de kom til uttrykk i apartheidvennlige innrapporteringer til UD fra generalkonsul Erik Colban i Cape Town. Han mente at politiets handlemåte måtte forklares med at «bantuer» ble så ville når de ble opphisset (det hadde hans «boy» fortalt), men at politiet kanskje kunne ha klart seg med en «noe mindre nedslaktning».[47] I desember samme år kom Albert Luthuli, daværende president i African National Congress (ANC), til Oslo for å motta Nobels fredspris, og ble møtt med det hittil største fakkeltoget i fredsprisens historie. Interessant nok ble tildelingen begrunnet med at han var en forkjemper for ikkevold, slik som var en forutsetning for å få en pris om man ikke var statsmann fra det høye nord. Men akkurat på denne tida var ANC blitt tvunget under jorda og forberedte sine første væpnete aksjoner under Nelson Mandelas ledelse. Kanskje burde Luthuli ha delt prisen med Nelson Mandela, som isteden måtte vente i mer enn tretti år, og isteden fikk dele den med statsterroristen William de Klerk. (Til Francis Sejersteds unnskyldning kan det sies at han ikke visste bedre, men med alt som seinere har kommet fram gjennom Sannhetskommisjonen, burde i alle fall Nobels fredssenter i dag opphøre med sin hyllest).

Både avkoloniseringa i Afrika og frigjøringskampen i det sørlige Afrika dannet bakteppet for den afroskandinaviske ungdomskongressen som ble avholdt i Oslo i 1962, der representanter for Sosialistisk Studentlag (med Hilde Bojer selv som prominent deltaker) allierte seg med radikale afrikanere. Dette var til stor fortvilelse for Fridtjof Frank Gundersen og andre som så på arrangementet som en mulighet til å gi umodne afrikanere forelesninger om den vestlige sivilisasjons velsignelser og kapitalismens fortreffelighet, og som av den grunn kjempet mot konferansens rett til å vedta resolusjoner. Det ulydige flertallet svarte med en resolusjon som krevde økonomisk, kulturell og diplomatisk boikott av Sør-Afrika og full

47 Dette – og mange andre eksempler som omtales nedenfor – kommer fra Tore Linné Eriksen (red.). *Norway and national liberation in Southern Africa* (Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, 2000). Denne studien er tilgjengelig på nett: http://www. nai.uu.se.

støtte til frigjøringsbevegelsene, samtidig som de protesterte mot NATO-medlemmet Portugals fascistiske styre og dets kriger i Afrika.

Blant deltakerne på kongressen i 1962 var framstående frigjøringsledere som Oliver Tambo fra ANC, som i sin tale oppfordret Norge til å innføre økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika og gi aktiv støtte til frigjøringsbevegelsene i land som fortsatt var under kolonistyre eller hvitt mindretallsdiktatur. Oliver Tambo, som ledet ANC helt til Nelson Mandela slapp ut av fengslet i 1990, var også med da deltakerne møtte kong Olav. I tillegg fikk han en kort audiens hos statsminister Einar Gerhardsen, hvor han uttrykte misnøye med den dvaske holdningen Norge viste i FN. De direkte kontaktene som ble knyttet mellom frigjøringsledere fra Sør-Afrika og norsk ungdom ble en kraftig stimulans for de norske antiapartheidorganisasjonene som nå var dannet: Norsk Aksjon Mot Apartheid (NAMA) og Krisefondet for det sørlige Afrika. De gikk i 1967 sammen i Fellesrådet for det sørlige Afrika (i dag Fellesrådet for Afrika), som var en bredt sammensatt aktivistorganisasjon.

Handel eller handling?

Hvordan gikk det så med de to oppfordringene fra Oliver Tambo i 1962? Hva skjedde med kravet om økonomisk boikott og støtte til frigjøringsbevegelsene, som var med på å forme Hilde Bojer og andre fra sekstienergenerasjonen (for ikke å snakke om dem som fulgte i deres spor)? Svaret finner vi en fortelling som ikke bare handler om solidaritetsarbeidets triumfer, men om sterke motkrefter. Og for å røpe konklusjonen med en gang: forestillingen om Norge som en pådriver for sanksjoner og som frigjøringsbevegelsens betingelsesløse venn er sterkt overdrevet, for å si det mildt.

La oss starte med striden om økonomiske sanksjoner, som altså har vært en av de viktigste kampsakene både for frigjøringsbevegelser og solidaritetsorganisasjoner. Det ble for alvor et tema i norsk debatt da LO og en rekke ungdomsorganisasjoner for første gang oppfordret til boikott i 1962. LO hadde dette som en 1. maiparole dette året, men det ble høyidelig forsikret fra Arbeiderpartiregjeringa at dette ikke måtte oppfattes som offisiell norsk politikk. Men appellene fra Luthuli, Tambo og norsk ungdom gjorde åpenbart lite inntrykk på norske myndigheter, og etter et raskt utredningsarbeid ble det tømret sammen en langvarig allianse og lo-

jal allianse mellom norsk næringsliv, alle store partier og embetsverket i Utenriksdepartementet og Handelsdepartementet. Kravet om norske sanksjoner fikk i Stortinget i 1963 bare Sosialistisk Folkepartis to enslige stemmer. Sanksjonsspørsmålet ble holdt utenfor den offisielle dagsorden helt til slutten av 1970-tallet, og i mellomtida hadde norske rederier posisjonert seg som apartheidregimets beste venner blant klodens oljetransportører. Sør-Afrika er rikt på andre energikilder, slik som kull og vannkraft, men det var til liten nytte som drivstoff for panservogner mot demonstrerende ungdom eller til krigsfly på tokt mot naboland. Det er derfor sørafrikanske myndigheter så på olje som et militærstrategisk produkt. I tillegg til at Sør-Afrika ved inngangen til 1980-tallet fortsatt okkuperte Namibia, ble det ført krig mot Angola og – via stedfortreder – mot Mosambik.

Når norske regjeringer, uansett partifarge, unnlot å iverksette økonomiske sanksjoner helt fram til apartheidsystemets siste år, ble dette forklart (eller bortforklart) med at det ville få liten betydning om ikke land gikk sammen om et bindende FN-vedtak. Både Fellesrådet for det sørlige Afrika og sterke krefter innenfor kirken svarte med argumenter som tok utgangspunkt i moral og solidaritet. Ikke minst ble det framholdt at transport av olje var et sentralt bidrag til okkupasjon og krig, og at de som kjempet for frigjøring (SWAPO og ANC) innstendig oppfordret Norge til å bryte alle økonomiske forbindelser og forby leveranse av olje til den sørafrikanske krigsmaskinen. Dette var et krav som ut over på 1980-tallet også kom fra den brede motstandsfronten, United Democratic Front. Fellesrådet for det sørlige Afrika minnet også om at norsk bistand til frigjøringsbevegelsenes flyktningleire var lite verdt så lenge norske skip leverte olje til sørafrikanske fly som bombet de samme leirene. Dette kalles en balansert holdning, som er en stolt tradisjon i norsk utenrikspolitikk.

Der fartøy flyte kan

Trass i et økende press fra en bred opinion, norske solidaritetsorganisjoner og SF/SV, skjedde det få begrensninger av betydning i norsk handel og oljetransport fram til en sanksjonslov kom på plass i 1987. Da var det altså gått 25 år siden Hilde Bojer hadde bivånet Oliver Tambos appell under den afroskandinaviske ung-

domskongressen, så det kan vanskelig sies at det offisielle Norge hadde hastverk med å utforme en mer anstendig politikk. Under Arbeiderpartiets regjeringsperioder gjaldt dette enten handels- og skipsfartsministeren het Reiulf Steen eller Hallvard Bakke, noe de – nettopp de – neppe er særlig stolte av i ettertid. At det ikke ble noen endringer under Kåre Willochs regjeringer mellom 1981 til 1986 er ikke egnet til å forundre, med tanke på de sterke bånd som både regjeringssjefen selv og flere andre sentrale høyrepolitikere på denne tida hadde til rederinæringen. Det virket som om de stod på redernes lønningsliste, hvilket de da også gjorde. De deltok imidlertid i den klare fordømmelsen av Sør-Afrika og apartheid som et system. Selv en slik verbal øvelse satt til tider langt inne i Fremskrittpartiet, som det naturlig nok sømmer seg for et parti som i starten ser ut til å ha blitt finansiert med propagandamidler fra det sørafrikanske Informasjonsdepartementets hemmelige fond i utlandet. Anders Lange og Erik Gjems-Onstad utmerket seg da også etter valget i 1973 med sine betalte Sør-Afrika-reiser, nære omgang med apartheidstatens agenter og venner av det illegale rasistdiktaturet i Rhodesia.[48]

Samhandelen mellom Norge og Sør-Afrika var i vanlige år ganske beskjeden, og lå i første halvdel av 1980-tallet på rundt 500-600 millioner kroner. De viktigste importvarene var manganmalm, særlig til ELKEM-Spigerverket og aluminiumsindustrien, koppernikkelmatte (Falconbridge) og frukt og grønnsaker. Når det gjaldt transport av råolje og raffinerte produkter fra andre land var Norge derimot en stormakt, og en rekke norske rederibedrifter stod i fremste rekke når det gjaldt å samarbeide med apartheidstaten. Dette ble etter hvert godt dokumentert fra det nederlandske Shipping Research Bureau, som anslo at norske redere i første halvdel av 1980-tallet leverte 30% eller mer av all olje i sørafrikanske havner. I spissen for denne virksomheten stod rederier som Mosvold Shipping, A/S Thor Dahl, John Fredriksen, Sig. Bergesen d.y. & Co, og ikke sjelden viste deres representanter stor forståelse for apartheidpolitikken når de ble tvunget ut i åpen debatt.[49]

48 Dagens Næringsliv, 27. mai 2006.

49 Da det i 1981 ble påvist at «Moscliff» var et at de skipene med flest anløp i Sør-Afrika, uttalte Torrey Mosvold til *Dagbladet*: «Jeg må beundre myndighetene i Sør-Afrika når jeg ser hvor meget de gjør for de innfødte», sitert fra en reportasje i Dagens Næringsliv, 27. mai 2006.

Den siste olje

Fra midten av 1980-tallet ble det tydelig at det sørafrikanske apartheidsystemet var på vei inn i en dyptgående økonomisk, politisk og moralsk krise, ikke minst som følge av skjerpet motstand fra det svarte flertallet. Det startet med Soweto-oppstanden i 1976, og opprøret ble forsterket gjennom sørafrikansk fagbevegelse og United Democratic Front (med nær ANC-tilknytning) utover på 1980-tallet. Internasjonalt førte dette til økt forståelse for sanksjoner, ettersom alternativet ikke lenger kunne være «business as usual». I Stortinget stod Sosialistisk Venstreparti stort sett aleine i den perioden (1981-1985), den gang Hilde Bojer var vararepresentant. Deretter ble det stadig mer uholdbart å forene solidaritet med rollen som krigsprofitør. Det ble iverksatt en omfattende forbrukerboikott og andre former for «sanksjoner nedenfra» uten å vente på statlige vedtak. Etter initiativ fra Fellesrådet for det sørlige Afrika vedtok 80% av alle kommuner i landet, og ti av tjue fylkesting, å innføre «apartheidfrie soner» og avstå fra å kjøpe sørafrikanske varer. I sitt nyttårsbudskap ved inngangen til 1986 gjorde Oslo-biskopen Andreas Aarflot det klart at det var moralsk uakseptabelt å tjene penger på å transportere olje til apartheidregimets krig, og ble møtt med en intens lobbyvirksomhet fra en skipsfartsnæring som hadde vært vant til å få sin vilje. Rederne fikk dessuten drahjelp i sin sanksjonsmotstand fra Sjømannsforbundet og fra LOs internasjonale kontor. Kåre Willochs sentrum/høyreregjering ble tvunget til å legge fram en tiltakspakke når det gjaldt handel og transportvirksomhet, men den var langt mer beskjeden enn det stortingsflertallet og en bred opinion hadde ventet. Som handelsminister måtte Asbjørn Haugstvedt (KrF) finne seg i skarp kritikk fra Oslo-biskopen, Mellomkirkelig Råd og fredsprisvinner Desmond Tutu, men teologi og tonnasje er da heller ikke sammenliknbare størrelser, og selv en kristelig handelsminister har sitt kjøpmannskap å passe.

Med Willoch-regjeringens fall i mai 1986 satte Gro Harlem Brundtland i gang arbeidet med en ny sanksjonslov. Den ble lagt fram i november 1986, og ble etter Stortingets behandling i februar 1987 gjeldende lov. Tilsvarende lovgiving var vedtatt eller var underveis i andre nordiske land. I virkeligheten var det en sank-

sjonslov som var full av huller, og det var langt fra tale om noen total embargo. Når det gjaldt handel med varer, ble det åpnet for å gi lisens for unntak. Dette var en ordning som var skreddersydd for de bedriftene (les ELKEM) som ønsket å fortsette å importere mangan som før, og slik gikk det da også. Det produktet som utgjorde 75% av all import ble unntatt, slik at unntaket i virkeligheten ble regelen. Ettersom bedriftene fryktet for skjerpet lovgivning i framtida, skyndte de seg å øke importen for å bygge opp lagre. Resultatet ble at den norske importen fra Sør-Afrika økte raskt i de første åra etter sanksjonsloven.

Rederiforbundet tapte slaget om transport av råolje, men fikk lov til å fortsette å frakte raffinerte oljeprodukter som før. Men aller viktigst for rederinæringen var det at det ikke ble lagt noen hindringer for det som var mest lønnsomt, nemlig frakt av metaller, kull, kjemikalier og andre varer mellom Sør-Afrika og andre land. I anslag fra forbundet selv et par år tidligere hadde samlet fraktevirksomhet en verdi av 750 millioner kroner, hvorav ikke mer enn 10% skyldtes oljetransport.

Som kjent er den politiske hukommelsen kort, eller i alle fall selektiv. For ikke lenge siden opptrådte Gro Harlem Brundtland i en NRK-serie om tilbakeblikk på 1970-tallet, der det forekom et innslag fra Sør-Afrika. Landsmoderen fortalte hvor sjokkert hun var da hun så seint som i 1986 hadde samtaler med Margaret Thatcher, som selv så seint som på dette tidspunktet var mot sanksjoner. Men dette var altså offisiell Arbeiderparti-politikk helt fram til 1986, og den loven som kom året etter, var så full av huller at det ville ha varmet Margaret Thatchers hjerte (hvis hun har noe). Kanskje takket Margaret Thatcher samtidig Arbeiderpartiet for dets forståelsesfulle holdning under sluttforhandlingene om Rhodesia/Zimbabwe rett etter at hun ble statsminister i 1979. Norge var – som alltid – opptatt av dialog og kompromisser, og brukte derfor sitt relativt gode rykte til å få afrikanske frigjøringsledere til å «moderere sine krav». Dersom Norge ble tvunget til å ta parti ved et forhandlingsbrudd, burde en ifølge et memorandum fra statssekretær Johan-Jørgen Holst la det gode forholdet til kolonimakta bli avgjørende.[50]

50 Dette funnet stammer fra Wolf Lorenzs hovedoppgave i historie, som han oppsummerer i Eriksen 2000.

Støtte til frigjøringsbevegelsene

Det er en vanlig antakelse at utenrikspolitikk er et eliteprosjekt, der demokratisk deltakelse og press fra folkelige grasrotorganisasjoner ikke spiller like stor rolle som på andre områder. Dette ser ikke ut til å holde stikk når det gjelder utformingen av norsk politikk overfor det sørlige Afrika, der det var en usedvanlig kraftig og virkningsfull opposisjon fra det som i dag kalles for det sivile – i motsetning til det servile – samfunnet. Det fremste eksempel på dette er Fellesrådet for det sørlige Afrika, etter hvert også i samarbeid med Namibiaforeningen på Elverum og deler av fagbevegelsen og kirken. Dette var på et tidspunkt hvor den borgerlige regjeringa (1965-1971) var usedvanlig uinteressert i det sørlige Afrika, og hvor Utenriksdepartementets embetsmenn, politiske ledelse og diplomater hadde en nedlatende holdning overfor frigjøringsbevegelser som ANC (Sør-Afrika), FRELIMO (Mosambik) og MPLA (Angola). I denne perioden spilte Fellesrådet en sentral rolle ved å invitere representanter for frigjøringsbevegelsene til Norge, arrangere møter, sørge for pressedekning og utgi informasjonsblader og studiehefter. Fram til ca. 1970 ble representanter for frigjøringsbevegelsene i beste fall mottatt på «lavt embetsmannsnivå» i UD, og innrapporteringene fra de portugisiske koloniene – gjennom den norske ambassaden i Lisboa – så ofte ut som de var levert av diktaturets egen propagandaavdeling. (Kanskje var de det også.) Frigjøringsbevegelsene ble gjerne avvist som «terrorister», og så seint som i 1971 ble den angolanske MPLA-lederen Agostinho Neto omtalt av den norske ambassadøren som «medisinmann». (Det var sannsynligvis fordi han var utdannet lege i Portugal, med flere års legepraksis, i tillegg til å være en betydelig lyriker.) I 1971 så heller ikke ambassadør J. Finne-Grønn noen tegn til undertrykking eller rasediskriminering i de portugisiske koloniene. Utenriksråd Thore Boye gav ved en rekke anledninger uttrykk for liten respekt for kampen mot apartheid og kolonialisme, var en ivrig forkjemper for å beholde det norske konsulatet trass i bindende sanksjoner mot Rhodesia etter 1965, og omtalte gjerne frigjøringsledere som «våre solbrente venner».[51]

51 Disse eksemplene er hentet fra Eriksen 2000.

Norge hadde allerede gitt økonomiske bidrag til flyktninger fra det sørlige Afrika og til utdanningstiltak i FN-regi fra midten av 1960-tallet. Spørsmålet om direkte samarbeid med frigjøringsbevegelsene kom for alvor opp i 1967, da FRELIMO-lederen Eduardo Mondlane under et norgesbesøk fortalte om skole- og helsetiltak som bevegelsen drev i eksil i Tanzania og i frigjorte områder i det nordlige Mosambik. Tilsvarende henvendelser kom i de neste åra fra MPLA i Angola og PAIGC i Guinea-Bissau. Det store gjennombruddet fant sted i 1971 og 1972 da Operasjon Dagsverk – mot konservative protester – gikk til frigjøringsbevegelsene i de tre portugisiske koloniene.[52] Igjen ser vi hvordan solidaritetsbevegelsene gikk foran og brøytet vei. På offisielt holdt skjedde en oppvåkning da Norge i 1973 var vertskap for en stor FN-konferanse om ofrene for kolonialisme og apartheid. Tidlig i 1973 var det bred enighet i Stortinget om at Norge skulle følge det svenske eksemplet og innlede bistandssamarbeid med frigjøringsbevegelsene i de portugisiske koloniene, Rhodesia/Zimbabwe og Namibia. ANC ble holdt utenfor fra starten, men fulgte etter i 1977. Det ble imidlertid trukket en klar grense: støtten skulle begrenses til frigjøringsbevegelsenes humanitære arbeid for sine flyktninger, det vil si at ingen midler kunne brukes i eget land til noe formål. Etter at de portugisiske koloniene kort etter oppnådde selvstendighet, ble hovedtyngden av norsk bistand – som ble kraftig trappet opp ut over 1980-tallet – særlig brukt til å finansiere flyktningleirer og skoleutbygging i naboland i regi av ANC (Sør-Afrika) og SWAPO (Namibia). Gjennom det norske generalkonsulatet i Cape Town og Mellomkirkelig Råd ble det i tillegg i løpet av 1980-tallet kanalisert betydelige midler til andre apartheidmotstandere inne i landet, slik som kirkesamfunn og lokale velferdsorganisasjoner. LO sørget på sin side for at det aldri ble bevilget en norsk krone til ANCs fagbevegelse (SACTU), selv om denne fikk betydelig støtte fra svenske myndigheter og faglige organisasjoner. SACTU hørte ikke hjemme i den «riktige» fagforeningsinternasjonalen, og kald krig var åpenbart viktigere enn kamp mot apartheid.

52 En opphisset Jan Petter Sissener – seinere ikke ukjent finansakrobat – advarte i VG mot den slags undergravende virksomhet. I Bærum arrangerte ungdomsskoleeleven Kaci Kullmann (Five) en alternativ innsamling til Mosambik-instituttet som holdt til i Dar es Salaam, kanskje uten å vite at dette også ble drevet av Frelimo.

Angola som unntak

Det ble etter hvert også et viktig innslag i norsk politikk å styrke de statene som var utsatt for sørafrikansk økonomisk press og militære angrep. Blant disse *frontlinjestatene* var det imidlertid lenge ett av landene som konsekvent ble holdt utenfor. Det var Angola, som utvilsomt var det landet som ble hardest rammet av sørafrikanske bombeangrep og okkupasjon av store områder i sør.

Norge hadde i 1973/74 innledet et samarbeid om humanitær bistand med Folkebevegelsen for Angolas frigjøring (MPLA), og hadde også lagt planer for overføringer for 1975. I motsetning til i Mosambik var det etter den demokratiske omveltningen i Portugal i 1974 tre rivaliserende bevegelser som kjempet om makten. MPLA var regnet som den mest radikale, og hentet sin støtte i første rekke fra Sovjetunionen og Kuba. FNLA og UNITA var mer forankret i sine respektive etniske grupper, og særlig UNITA innledet etter hvert et nært samarbeid både med Kina, USA og Sør-Afrika. Mens Sverige i denne perioden uforstyrret fortsatte sitt humanitære utviklingssamarbeid med MPLA, ga Odvar Nordlis regjering ordre om å bryte alle former for kontakt. 11. november 1975 ble Angola erklært som en selvstendig stat under MPLAs ledelse. På dette tidspunktet stod sørafrikanske tropper og deres allierte i UNITA ikke så mange kilometer sør for hovedstaden Luanda, og uten kubanske tropper og sovjetiske våpen ville hele landet trolig ha blitt okkupert av Sør-Afrika. Det tok ikke lang tid før Sverige anerkjente den angolanske regjeringen og innledet et omfattende bistandssamarbeid. Statsminister Olof Palme gikk offentlig ut og advarte mot å se Angola som en slagmark i den kalde krigen. Her hjemme valgte Odvar Nordli og Knut Frydenlund fortsatt å avvise alle former for diplomatisk kontakt med de nye makthaverne i Luanda, og kunne – om ikke annet – innkassere full honnør fra AKP (ml), som på denne tida pleide solidarisk omgang med Sør-Afrikas og CIAs allierte (UNITA). Samtidig som Angolas utenriksminister – José Eduardo dos Santos – var gjest på det svenske regjeringspartiets landsmøte i januar 1976, og ble offisielt tatt imot av statsminister Olof Palme, klarte det norske Utenriksdepartementet ikke en gang å bestemme seg for om de skulle svare på hans nyttårshilsen. De ulike politiske og folkerettslige vurderingene av om det ville innebære en de facto anerkjennelse

– eller i alle fall en «politisk handling» – å takke for nyttårshilsenen utgjør en meget solid mappe i UDs arkiver. Etter mange måneders saksbehandling, ble det konkludert med at det likevel var for seint å kvittere for en nyttårshilsen.[53]

Den diplomatiske anerkjennelsen av Angola satt langt inne, og fant ikke endelig sted før i 1977. Det skulle gå ytterligere fem år før en norsk ambassadør besøkte Luanda for å overlevere sine akkreditiver. Da hadde Sverige for lengst en ambassade og et stort bistandsprogram på plass, og det faktum at Sverige hadde fått en borgerlig regjering etter valget i 1976, kom ikke til å rokke ved den betydelige svenske bistanden til landet. Først i 1986 ble det opprettet et norsk konsulat i landet, som seinere ble oppgradert til ambassade for å ivareta hensynet til privat og statlig norsk oljekapital. Slik kom da Angola til nytte til slutt, og det var som under delinga av Afrika hundre år tidligere: flagget fulgte handelen.

Så viktig den norske humanitære bistanden enn var for frigjøringsbevegelsene – både politisk og materielt – la den selv på det meste aldri beslag på mer enn 2% av de norske bistandsbudsjettene på 1970- og 1980-tallet. Siden dette var en periode hvor utviklingsbudsjettene økte dramatisk, var denne virksomheten ikke vanskelig å finansiere, og den gikk aldri på bekostning av andre tiltak. For hele perioden som dekkes i denne artikkelen, var det samlet tale om i overkant av 1 milliard kroner, eller det dobbelte om tilsvarende virksomhet i regi av FN og andre kanaler tas med. Da den humanitære bistanden gjennom frigjøringsbevegelsene nådde et toppunkt midt på 1980-tallet, utgjorde den ca. 100 millioner kroner i dagens pengeverdi. I samme år ble det sørafrikanske apartheidregimet tilført mer enn det tredobbelte i valutainntekter gjennom eksport til Norge, mens norsk skipsfarts fraktevirksomhet til og fra Sør-Afrika – som vist ovenfor – hadde en verdi av 700-800 millioner kroner.

Grenseløs solidaritet eller solidaritet med begrensninger?

Hvis vi ser norsk politikk overfor det sørlige Afrika med Hilde Bojers seksitienergenerasjon som utgangspunkt, har framstillingen ovenfor vist at kamp nytter (som vi liker å si) og at det er mye å glede seg over. Men like klart er det at motkreftene var sterke. I

53 Eriksen 2000: 393.

noen tilfeller har det sammenheng med Norges grenseløse Natolojalitet under den kalde krigen, slik som når det gjaldt Angola. I andre tilfeller var det økonomiske egeninteresser og rå kapitalmakt som ble avgjørende. Det ser vi tydeligst innenfor skipsfartsnæringen og metallurgisk industri, som førte norske myndigheter på kollisjonskurs med både frigjøringsbevegelser og store deler av norsk opinion. Som nevnt skulle det da også gå mer enn 25 år fra de første boikottappeller fra ANC til det ble vedtatt en norsk sanksjonslov. Og da den først kom, hadde den så mange huller og unntak at Fellesrådet for Afrika sammenliknet den med en sveitserost. (Dette var kanskje ikke noe treffende bilde, siden en sveitserost vanligvis inneholder mer ost enn hull.)

Ikke minst er striden om sanksjoner og oljetransport velegnet til å understreke motsetningsforholdet mellom økonomiske egeninteresser, internasjonal solidaritet og etiske grunnverdier. Derfor var det selvsagt ingen tilfeldighet at ungdomsorganisasjoner og sterke grupper innenfor kirken var blant de mest aktive pressgrupper for oljesanksjoner, mens Rederiforbundet gjennom sin økonomiske tyngde og tette bånd til skiftende regjeringer – og med en ekspertise som ikke først og fremst ligger på det sosialetiske plan – lenge fikk det avgjørende ordet. Trass i alle lyspunkter er altså bildet langt mer sammensatt enn det selvgratulerende glansbildet som noen forsøker å tegne. Solidaritet var, den gang som nå, alltid mer komplisert når den kommer med en prislapp. Men det er jo noe som Hilde Bojer alltid har visst, både som sosialøkonom og som sosialistisk økonom.